

SZEMLE

Az Országos Széchényi Könyvtár 16. századi nyomtatványainak katalógusa. Nem magyar nyelvű, külföldi nyomtatványok. Összeállította SOLTÉSZ Erzsébet, VELENCZEI Katalin, W. SALGÓ Ágnes. I–III. köt. Bp. 1990. LXIV, 3257 p.

A hazai közgyűjteményekben őrzött régi nyomtatványok feltárásának első, kimagasló lépése volt a 15. századi kiadványok országos katalógusának közreadása 1970-ben (*Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur.*) Ediderunt Géza Sajó et Erzsébet Soltész in colligenda materia et identificandis incunabulis socii fuerunt Csaba Csapodi et Miklós Vértesy. Budapestini MCMLXX.). E törekvés következő, logikus lépése a 16. századi nyomtatványok katalógusának összeállítása. Amíg az ősnymtatványok száma csak valamivel haladja meg a hétezeret alig több mint félszáz gyűjteményben, addig a 16. századiak esetében ennek mintegy tízszeresével kell számolni összesen az országban, a gyűjtemények száma pedig három számjegyű. Mindenki számára világos volt a kezdetektől, hogy ezt a feladatot már nem lehet egyetlen kiadvánnyal megoldani, hiszen ennek elkészülte szinte beláthatatlan időre elhalasztaná az e nyomtatványokra vonatkozó adatok közzétételét. Így a gyűjtemények egyenként fogtak hozzá a 16. századi kiadványaik katalógusának elkészítéséhez. Az utolsó félétizedben napvilágot látott több ilyen kiadvány is, így előbb a szegedi (*Régi könyvek és kéziratok katalógusai. XVI. századi könyvek.* Összeáll. Keveházi Katalin és Monok István. Szeged 1986.), majd a debreceni Egyetemi Könyvtár (Ojtozi Eszter: *Die ausländischen Frühdrucke und ihre Possessoren in der Universitätsbibliothek zu Debrecen.* Debrecen 1989.) katalógusa 283 és 478, továbbá a kecskeméti piarista könyvtáré 67 tételben (*A kecskeméti piarista rendház XVI. századi könyvei.* Összeáll. Kósáné Horváth Mária. Szeged 1990.).

Mindezek csupán az első lépések voltak ahhoz, hogy a hazai közgyűjteményekben őrzött 16. századi nyomtatványok feltárása egyedi publikációban megtörténjék. Az igazi áttörést az ország legnagyobb ilyen jellegű gyűjteményének, az Országos Széchényi Könyvtárnak katalógusa hozta, amely most három testes kötetben látott napvilágot, nem kevesebb mint 3321 lap terjedelemben. A kiadvány 12 989 nyomtatvány 15 268 példányának adatairól nyújt kimerítő bibliográfiai tájékoztatást. E számok önmagukban is jól mutatják, hogy ez a katalógus nagyságrendekkel múlja felül az eddig közreadott hasonló jellegű hazai kiadványokat. De ez a fenti számokkal jellemzett állomány nem csupán itthon emelkedik ki a többiek közül, hanem nemzetközi mércével mérve is jelentős. Jóllehet e téren pontos adatok nem állnak rendelkezésre, joggal feltételezhető, hogy az Országos Széchényi Könyvtár sorrendje a világranglistán alighanem mindössze két számjeggyel jelölhető. Az őt a 16. századi kiadványok száma terén megelőző gyűjtemények közül pedig önállóan közreadott nyomtatott formában – eltekintve a londoni British Library (korábban British Museum) kitűnő, de csak igen sommás leírást tartalmazó speciális köteteitől – eddig még egyetlen gyűjtemény sem vállalkozott. (H. M. Adams kiváló, a nyomtatványok pontos fűzetbeosztását is tartalmazó, monumentális katalógusa az angliai Cambridge Egyetemi Könyvtára és valamennyi kollégium 16. századi könyveinek összesített adatait tartalmazza.) Így joggal lehetnek büszkéek a kiadvány összeállítói, de rajtuk keresztül az egész magyar könyvtáros társadalom is erre a teljesítményre. Természetesen ezt a munkát nem adták ingyen: közel három évtizeden át dolgoztak rajta többen is, Soltész Erzsébet vezetésével, aki már az országos ősnymtatványkatalógus létrehozásában is vezető szerepet vállalt. A résztvevő személyek nevét – működésük időköré-

vel, ill. a köteten belüli részesevésükkel — a bevezetőben (XIII. l.) lehet olvasni.

A katalógus alcímében megszorítást közöl „Nem magyar nyelvű, külföldi kiadványok” formájában. Ez a régi RMK I. és II., vagyis az új RMNy-kategóriába tartozó kiadványok kizárását jelenti. Az indoklás ehhez így szól (VII. l.): „Ezekről ugyanis két ismert nemzeti bibliográfiánk . . . részletesebb információt nyújt; többek között azazal, hogy a kiadványok összes ismert lelőhelyét felsorolja”. Nem biztos, hogy ezzel mindenki és fenntartás nélkül egyet tud érteni, hiszen teljesen más dolog egy bizonyos szempontból összeállított bibliográfia és megint más egy könyvtár állományáról készült katalógus. Ez utóbbiból így több mint 350 magyar nyelvű és hazai kiadvány mintegy félezer példányát kizárni nem tűnik meggyőzőnek, hiszen ezeknek nem is kis része unikum, másrészt a külföldi kiadványokkal foglalkozók hiába keresik a részben vagy egészben magyar nyelvű kiadványokat. Aligha fog pl. a Calepinus-szótárakkal foglalkozó külföldi kutató, miután annak 24 kiadását (C 48–71) megtalálja a katalógusban, arra gondolni, hogy nemzeti könyvtárunk még további hat kiadással is rendelkezik, és ezek csak azért maradtak ki, mert bennük a magyar nyelv is szerepel. Sajnálatosnak kell minősíteni, hogy nemzeti könyvtárunk legsajátosabb gyűjtőköréhez tartozó és egyben többségükben nagy ritkaságú kötetei kimaradtak a 16. századi nyomtatványok katalógusából. Ellenkező esetben a kiadvány számos unikumról és a korabeli hazai könyvtermelés jellegzetes produktumairól számolt volna be, ezzel teljesebbé téve az áttekintést. Ugyanilyen visszafogottságot lehet tapasztalni az Országos Széchényi Könyvtáron belül más szaktárakban őrzött 16. századi nyomtatványok példányainak közreadásában is. Bár ezt a bevezető (VIII. l.) általánosságban kilátásba helyezi, és valóban található is néhány ilyen tétel (pl. A 72, M 818), ennek ellenére nem kevés kötet maradt figyelmen kívül. Így pl. bár Ortelius négy kiadása fellelhető a mostani katalógusban (0 149–152), további hat kötet azonban figyelmen kívül maradt a Térképtár atlaszgyűjteményéből, ahol egyedül az első száz sorszámú fóliáns között öt további 1601 előtt készültet őriznek. Kár tehát, hogy a most napvilágot látott katalógus nemzeti könyvtárunknak nem a teljes 16. századi állományát adja közre.

Ez azért is különösen sajnálatos, mert a megjelöltetett közel 13 000 kiadvány bibliográfiai feltárása nemzetközi mércével mérve is roppant igényes és színvonalas. Az angolszász világban olyan elterjedt rövidített címléírással (STC) szemben jóval teljesebb, mert a terjedelmet és a bibliográfi-

ai azonosítást szolgáló szakirodalmat is közli, valamint további hasznos és fontos részleteket is, mint amilyen a művek kolofonja — az 1521 előtti kiadványoknál az éven belül a hónap és nap megjelölésével —, az illusztrációk rövid jellemzése, valamint a nyomdászjelvény jelölése. De ezzel még nem is érték be ennek a hatalmas „hármaskönyv”-nek az összeállítói, hanem vállalkoztak egy-egy szerzőn belül ugyanannak a műnek eltérő címek alatt és különböző nyelven megjelent kiadásainak jól áttekinthető összesítésére is. Az ilyen megoldás igen jelentős munkaigényét csak az tudja igazán méltányolni, aki foglalkozott hasonló feladatokkal. És persze a kötet használói, akikért mindez készült. A szabványos címléírásból kimaradt személyek, nevek és adatok sokaságát hozza felszínre az a két további, ugyancsak rendkívül igényes és nem általános módszer, amely egyrészt a címszövegben szereplő személyeket, illetve városneveket vetíti ki, másrészt analitikusan feltárja a kiadványában meghűződő kisebb önálló műveket szerzőjükkel egyetemben. Egyedül ez utóbbi módszer révén mintegy négyezer, különben rejtve maradt szerző, ill. munka vált keresztutalókkal könnyen hozzáférhetővé a katalóguson belül.

Ugyanilyen igényesség tapasztalható az óriási adattömeg mind többsíkú feltárását biztosító mutatók összeállításánál. A régi nyomtatványoknál szinte elengedhetetlen nyomdahely és nyomdász szerinti áttekintés mellett rendkívül értékes tájékoztatást nyújt a kötet végén található névmutató, mind a címszövegben szereplő személyekről és helynevekről, amelyekről fentebb már szó esett, mind a címléírásban feltüntetett szellemi közreműködőkről azok feladatkörének megjelölésével (kiadó, fordító, kommentátor stb.). Mindez a kötet használóinak munkáját rendkívül mértékben segíti azáltal, hogy a szabványos címléírási során különben figyelmen kívül maradó személyek, művek és városok ezreit ilyen sokoldalúan tárja fel. Ugyanakkor az ember azon is elgondolkodik, hogy milyen rengeteg szellemi energiát és időt vett mindez igénybe. Ez a megoldás az ilyen nemzetközi szinten szinte még úttörő munkánál érthető és örömmel üdvözlendő, idővel azonban ezt a feladatot a készülő és a jövőben összeállítandó bibliográfiáknak kell magukra vállalniuk. A gyűjtemények katalógusainak mindenek előtt majd az illettő példány egyedi sajátosságainak (kötés, korábbi tulajdonosok stb.) rögzítésére kell erőiket összpontosítaniuk. Ezek közül a példány hiányosságait ez a katalógus számmal jelölt kategóriákként adja közre. Kár, hogy e csoportok körvonalazása (XI. l.) bizonytalanságot hagy a kötet használóiban, hi-

szen nem világos számára, hogy hol húzódik a határ „a nyomtatvány eleje és vége hiányzik”, a „nagyon csonka példány” és a „fragmentum” megjelölésű csoportok között. A katalógus magas színvonalú elkészítéséhez igénybe vették a nemzetközi szakirodalom jelentős részét, így az idézett művek több száz tételt tartalmazó jegyzéke (XXIII–LX. l.), amely 1987-ig terjed, akár bibliográfiaként is használható a 16. századi nyomtatványokkal foglalkozók számára. Természetesen nem lehet kifogásolni, csak sajnálni az összefüggő német nyelvterületen az ebben a korszakban készített kiadványok nagy jegyzékének (VD 16) a katalógus munkálatainak lezárását követően megjelent köteteknek hiányát. Talán ezért is maradt ki teljesen a hasonló olasz vállalkozás (*Le edizioni italiane del XVI. secolo*) még 1985-ben megjelent első kötete.

A könyvismeretések egyik közismert feladata, hogy nagy büszkén kipécézzén – e katalógus esetében az adatok sok-sok tízezrei közül – egy-egy hibának tűnő esetet. Kár, hogy a gondosan elkülönített, egymástól eltérő kiadások megkülönböztető sajátosságairól a kötet használója – akárcsak ezt a recenziók sora által kifogásolt VD 16 esetében – nem nyer tudomást (A 36–37, E 458–459 stb.). A közelebről meg nem nevezett címlapváltozatok (pl. E 789–791) külön tételszámot kaptak, míg az előszóvariánsok (pl. C 527) nem. Nem világos tehát, hogy hol húzódik az önálló bibliográfiai egység fogalmának határa.

Megemlíthető „Bellarmino, Roberto” esete (B 193–203), akit a római egyház már több mint fél évszázada szentté avatott. Őt azóta a könyvtári katalógusok – így pl. a British Library is – keresztneven és a „szent” megjelöléssel regisztrálják. Nem látszik teljesen következetesnek a szerzői nevek latin, ill. nemzeti formájának alkalmazása. A görögül írók mind eredeti névformájukban, latin betűkre átírva szerepelnek, igényesen megkülönböztetve egymástól az ómegát az omikrontól és az étát az epszilontól: pl. Aristotelés. Ennek következtében azután jelentősebb eltérések is mutatkoznak a megszokott latinus formáktól (pl. Aktuarios, Jóannés – Aisópos – Aieneias Gazaios – Ailianos Taktikos). Más, nem latin betűkkel írók neve esetében már nem ilyen világos és egyértelmű a helyzet. A héber és arab szerzőknél hol az eredeti (pl. al-Khayāt, Abu' Ali Yahyā ibn Ghalīb és nem Albohali), hol pedig a latinus névalak az elfogadott (pl. Albubather és nem Abu Bakr ibn al-Khasil, al-Kharashī). Miután a katalógus szerkesztési nyelve a latin, amely egyben a 16. századi európai tudományosság nemzetközi nyelve is volt, elképzelhető lett volna minden nem latin betűkkel

írt szerző névformáját egységesen a közismert és leggyakrabban használt, latinizált alakban közölni. De bizonytalanság tapasztalható a latin betűkkel írt szerzőknél is a latin, ill. a nemzeti névalak használata terén, amihez a családi és keresztnév közötti nyelvi ellentmondás járul (pl. Abstemius, Lorenzo – Agrippa, Heinrich Cornelius – Adraensens, Adrian).

A szerzői nevek körüli egyetlenség gondot jelent az OSzK mostani katalógusával megindított országos vállalkozás számára, amely éppen erre támaszkodva kívánja a hazai egyházi és világi közgyűjteményekben őrzött 15–16. századi nyomtatványok példányait leírva lelőhelyenként elkészíteni. Az egységes szempontok pedig rendkívül fontosak, hogy a külön-külön összeállításra kerülő katalógusok adatai számítógéppel országos nyilvántartásként folyamatosan összesíthetőek legyenek. A most ismertetett kiadvány a fenti néhány és nem is mindig az érdemet közvetlenül érintő megjegyzéstől függetlenül hatalmas támaszt jelent, hiszen a többi hazai könyvtárban őrzött régi nyomtatványok jelentős százaléka az OSzK-ban is megtalálható. A most publikált adatok (terjedelem, bibliográfiai hivatkozás stb.) rendkívül hasznos kiindulópontot jelentenek az országban folyó munkálatokhoz.

Kimagaslóan nagy értéke az új kiadványnak, hogy a hazai 16. századi könyvvállomány mintegy egynegyedét immár bibliográfiailag alaposan feltárva közkinccsé teszi a hazai és külföldi érdeklődők számára. Ezzel hazánkban a régi nyomtatványok terén nemzetközileg már eddig is elért és sokak által nagyra értékelt eredményeit jelentős mértékben tovább öregbítette. Köszönet érte mindenkinek, aki e jelentős alkotás létrejöttében közreműködött.

BORSA GEDEON

Keveházi Katalin–Monok István: Régi könyveink és kézirataink katalógusai. XVI. századi könyvek. Szeged, 1986. (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Bibliothecaria. Tomus IX. Fasciculus 3.) — **Ojtozi Eszter: A debreceni Egyetemi Könyvtár külföldi antikvári és possessorai.** Debrecen, 1989. (Régi tiszántúli könyvtárak 6.) — **Kósáné Horváth Mária: A kecskeméti Piarista Rendház XVI. századi könyvei.** Szeged, 1990. (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Bibliothecaria. Tomus X. Fasciculus 4.)